BMSM 1-sinf o‘quvchilarida fortepiano ijrochiligini shakllantirishning pedagogik asoslari va metodik imkoniyatlari

Shohinur Shuhrat-qizi Toshpo‘latova
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Maqolada bolalar musiqa va san’at maktabi (BMSM) 1-sinf o‘quvchilarida fortepiano ijrochiligini shakllantirishning pedagogik asoslari va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Boshlang‘ich bosqichda o‘quvchining yosh xususiyatlari, musiqiy eshitish qobiliyati, ritm hissi va qo‘l apparatini to‘g‘ri sozlash masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqotda o‘yin elementlari, ko‘rgazmalilik, individual yondashuv va bosqichma-bosqich o‘qitish usullarining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, nota savodxonligini rivojlantirish, texnik malakalarni shakllantirish va sahna chiqishiga tayyorlashning metodik yo‘llari ko‘rsatilgan. Maqola fortepiano o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: fortepiano ijrochiligi, BMSM, pedagogik asoslar, metodik imkoniyatlar, boshlang‘ich ta’lim, musiqiy eshitish, qo‘l apparati, individual yondashuv, nota savodxonligi, ijrochilik malakasi

Pedagogical foundations and methodological possibilities of developing piano performance skills in first-year students of children’s music and art schools

Shohinur Shuhrat-qizi Toshpo‘latova
Bukhara International University

Abstract: The article examines the pedagogical foundations and methodological possibilities of developing piano performance skills in first-year students of children’s music and art schools (CMAS). At the initial stage, particular attention is paid to the student’s age characteristics, musical ear, sense of rhythm, and the correct setting of the hand apparatus. The study analyzes the effectiveness of game elements, visual aids, an individual approach, and step-by-step teaching methods. It also outlines methodological ways of developing music literacy, forming technical skills, and preparing students for stage performance. The article offers practical recommendations for piano teachers.

(cc) BY

Keywords: piano performance, CMAS, pedagogical foundations, methodological possibilities, primary education, musical ear, hand apparatus, individual approach, music literacy, performance skills

Musiqa san'ati insoniyat tarixining eng qadimiy va eng samimiy ma'naviy hodisalaridan biri hisoblanadi. U odam hali nutq orqali fikr bildirishni to‘liq o‘rganmagan zamonlardayoq his-tuyg‘ularni ifodalash, jamoani birlashtirish va dunyoga munosabat bildirish vositasi bo‘lib xizmat qilgan. Bugungi kunda ham musiqa bolaning ruhiy olamini boyitadigan, uning didini shakllantiradigan, e'tiborini jamlashga va mehnatsevarlikka o‘rgatadigan eng kuchli tarbiya vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, fortepiano o‘zining keng diapazoni, to‘liq garmonik imkoniyatlari va jahon musiqa durdonalarining katta qismi aynan shu cholg‘uga bag‘ishlanganligi bilan boshqa asboblar orasida alohida o‘rin tutadi. Shuning uchun ham bolalar musiqa va san'at maktablarida (BMSM) fortepiano sinfi eng ommaviy va eng talabgir yo‘nalishlardan biri bo‘lib kelmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatlarini erta yoshdan aniqlash va rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bolalar musiqa va san'at maktablari tizimini takomillashtirish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, o‘quv dasturlarini zamonaviy talablarga moslashtirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar bu sohaga bo‘lgan e'tiborning yaqqol ifodasidir. Biroq har qanday islohotning samarasi oxir-oqibat sinf xonasida, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi har kungi jonli muloqotda namoyon bo‘ladi. Eng zamonaviy cholg‘u asboblari ham, eng mukammal dasturlar ham o‘qituvchining bilimi, sabri va metodik mahoratisiz kutilgan natijani bermaydi.

Fortepiano ta'limida birinchi sinf alohida ahamiyat kasb etadi. Tajribali pedagoglar yaxshi biladiki, bolaning cholg‘u bilan birinchi uchrashuvi, dastlabki oylarda olgan taassurotlari va shakllangan odatlari uning keyingi ijrochilik taqdirini ko‘p jihatdan belgilab beradi. Agar boshlang‘ich bosqichda o‘quvchi musiqaga mehr qo‘ysa, cholg‘u oldida o‘zini erkin va xotirjam his qilsa, qo‘lini to‘g‘ri sozlashga o‘rgansa, keyingi yillarda uning o‘sishi tabiiy va barqaror tus oladi. Aksincha, dastlabki qadamlarda yo‘l qo‘yilgan xatolar, ya'ni noto‘g‘ri o‘tirish, qisilgan qo‘l, mexanik takrorlash yoki bolaga ortiqcha bosim o‘tkazish yillar davomida tuzatib bo‘lmaydigan nuqsonlarga aylanishi mumkin. Mashhur pedagog Genrix Neygauz ta'kidlaganidek, o‘qitishning dastlabki bosqichi eng mas'uliyatli davr bo‘lib, bu yerda xato qilish eng qimmatga tushadi.

Birinchi sinf o‘quvchisi, odatda, olti-yetti yoshdagi bola bo‘ladi. Bu yoshdagi bolaning psixologik va fiziologik xususiyatlari katta yoshlilarnikidan keskin farq qiladi. Uning diqqati beqaror, tez charchaydi, bir ish bilan uzoq shug‘ullanishga

(cc) BY

qiynaladi, ammo shu bilan birga u ajoyib darajada qiziquvchan, taassurotga boy va o‘yinga moyil bo‘ladi. Rus psixologi Lev Vygotskiy va shveytsariyalik olim Jan Piaje ta’limiga ko‘ra, bu davrda bola dunyoni asosan konkret obrazlar, harakat va o‘yin orqali o‘zlashtiradi. Mavhum tushunchalar, quruq qoidalar va uzoq tushuntirishlar uning ongiga yetib bormaydi. Demak, fortepiano darsi shunday tashkil etilishi kerakki, unda musiqiy bilimlar bolaning tushunishi mumkin bo‘lgan shaklda, tasvir, tovush va harakat uyg‘unligida berilsin.

Fortepiano ijrochiligini shakllantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. U faqat tugmalarni to‘g‘ri bosishni o‘rganish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon musiqiy eshitishni, ritm hissini, musiqiy xotirani, tasavvur va tafakkurni, nota yozuvini o‘qish ko‘nikmasini, qo‘l va barmoqlar harakatining muvofiqligini, shuningdek, sahnada o‘zini tutish madaniyatini bir butun holda rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Bu tarkibiy qismlarning birortasi e’tibordan chetda qolsa, ijrochilik mahorati nuqsonli bo‘lib qoladi. Masalan, texnik jihatdan puxta tayyorlangan, lekin musiqiy eshitishi sust o‘quvchi asarni quruq va ma’nosiz chaladi, aksincha, tuyg‘ularga boy, ammo qo‘li sozlanmagan bola esa o‘z fikrini cholg‘uda to‘liq ifoda eta olmaydi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, BMSM birinchi sinf o‘quvchilari bilan ishlashda pedagogik asoslar va metodik imkoniyatlarni chuqur o‘rganish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Amaliyotda ko‘pincha shunday holatlarga duch kelinadi: o‘qituvchi o‘quvchini juda tez davom ettirishga, murakkab asarlarni erta o‘rgatishga harakat qiladi, natijada bola charchaydi, musiqadan sovib ketadi yoki ota-onasi ko‘rsatgan bosim ostida mashg‘ulotlarni tashlab ketadi. Ba’zan esa o‘qituvchi o‘z tajribasiga tayanib, bola shaxsining individual xususiyatlarini inobatga olmaydi va barcha o‘quvchilarga bir xil usulda yondashadi. Bunday yondashuv, tabiiyki, har bir bolaning o‘ziga xos imkoniyatlarini ochib berishga to‘sqinlik qiladi.

Jahon pedagogikasida bolalarga musiqa o‘rgatishning ko‘plab mashhur tizimlari yaratilgan. Venger bastakori va pedagogi Zoltan Kodayning o‘qitish tizimi bolaning musiqiy tarbiyasini qo‘shiq aytish va solfedjio asosida qurishni tavsiya etadi. Karl Orf esa musiqani so‘z, harakat va ritm bilan uyg‘unlashtirib, bolaning ijodiy tashabbusini rag‘batlantirishga e’tibor qaratgan. Yaponiyalik skripkachi Shinichi Suzuki “ona tili metodi” deb nomlangan yondashuvni ishlab chiqib, bola musiqani xuddi nutqni o‘rganganidek, tinglash, taqlid qilish va takrorlash orqali o‘zlashtirishi mumkinligini asoslab bergan. Dmitriy Kabalevskiy dasturi esa musiqa darslarini bolaning hayotiy taassurotlari bilan bog‘lash, uch “kit”, ya’ni qo‘shiq, marsh va raqs orqali musiqaga kirib borishni targ‘ib qiladi. Bu yondashuvlarning har birida o‘ziga xos qimmatli g‘oyalar bor va ularni yakka cholg‘u ta’limida ijodiy qo‘llash mumkin.

Fortepianoda ijrochilikni o‘rgatish bo‘yicha esa rus va sovet pedagogika maktabi katta tajriba to‘plagan. Aleksandr Goldenveyzer, Konstantin Igumnov, Genrix Neygauz, Aleksandr Alekseyev, Georgiy Kogan, Yakov Milshteyn kabi ustozlarning

(cc) BY

asarlarida bolani cholg‘uga o‘rgatish, qo‘l apparatini sozlash, tovush ustida ishlash, asar ustida ishlash bosqichlari batafsil yoritilgan. Ularning umumiy fikri shuki, texnika musiqiy maqsadga bo‘ysunishi, har qanday mashq esa ma’noga ega bo‘lishi lozim. Bola hali nota o‘qishni bilmasdan turib ham musiqani eshitishi, his qilishi va o‘z tasavvuridagi tovushni cholg‘uda topishga intilishi kerak. Bu qarashlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

O‘zbekiston musiqa ta’limi ham o‘ziga xos boy an’analarga ega. Respublikamizda bolalar musiqa maktablari tizimi o‘tgan asrning o‘rtalaridan shakllana boshlagan va bugunga kelib minglab o‘quvchilarni qamrab olgan. Bu maktablarda tahsil olgan ko‘plab yosh iqtidor egalari keyinchalik konservatoriya va oliy musiqa ta’lim muassasalarida o‘qib, mashhur ijrochilar, bastakorlar va pedagoglar bo‘lib yetishgan. Shu bilan birga, milliy musiqa merosimiz, o‘zbek xalq kuylari va bolalar uchun yaratilgan asarlarni fortepiano repertuariga kiritish, bolada ona yurtiga, milliy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini shakllantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Shunga qaramay, amaliyotda hal etilishi lozim bo‘lgan bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, ko‘pgina o‘qituvchilar boshlang‘ich bosqichda ta’lim berishda eski, ko‘pincha mexanik usullardan foydalanadilar. Ikkinchidan, birinchi sinf uchun mo‘ljallangan o‘quv-metodik adabiyotlar, ayniqsa, o‘zbek tilida yozilgan qo‘llanmalar yetarli emas. Uchinchidan, bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash va ularga mos o‘quv rejasini tuzish yuzasidan ishlab chiqilgan aniq metodik tavsiyalar kam. To‘rtinchidan, ota-onalar bilan hamkorlik masalasi ko‘pincha e’tibordan chetda qoladi, holbuki bola uy sharoitida shug‘ullanishi dars natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu holatlar mavzuning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mavzuning dolzarbligi yana shu bilan izohlanadiki, bugungi bola avvalgi avlod vakillaridan ancha farq qiladi. U axborot muhitida, raqamli texnologiyalar bilan o‘ralgan holda ulg‘ayyapti. Telefon, planshet va internet uning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bunday sharoitda bolaning e’tiborini bir narsaga uzoq qaratish, sabr va qat’iyat bilan mashq qilishga o‘rgatish oldingidan ko‘ra qiyinlashgan. Shu bois o‘qituvchi o‘z darsini qiziqarli, rang-barang va bolaning ichki motivatsiyasini uyg‘otadigan tarzda tashkil etishi zarur. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalari, ko‘rgazmali materiallar va o‘yin usullari musiqa o‘qitishda yordamchi vosita sifatida foydalanilsa, ta’lim samaradorligi sezilarli oshishi mumkin.

Fortepiano ijrochiligining dastlabki bosqichida eng muhim vazifalardan biri qo‘l apparatini to‘g‘ri shakllantirishdir. Bola cholg‘u oldida qanday o‘tirishi, qo‘li va bilagi qanday holatda bo‘lishi, barmoqlari tugmaga qanday tegishi kerakligi masalasi ko‘pincha bahs-munozaralarga sabab bo‘ladi. Ba’zi pedagoglar bolani darhol qat’iy qoidalarga o‘rgatish tarafdori bo‘lsa, boshqalari erkin, tabiiy holatni birinchi o‘ringa qo‘yadilar. Ammo tajriba shuni ko‘rsatadiki, eng to‘g‘ri yo‘l bolaning anatomik

(cc) BY

xususiyatlariga moslashgan, erkin, ammo nazoratli yondashuvdir. Qo‘lning haddan tashqari tarang yoki bo‘shashgan bo‘lishi ikkala holatda ham ijro sifatiga salbiy ta’sir qiladi.

Musiqiy eshitishni rivojlantirish ham birinchi sinfda eng ustuvor vazifa sanaladi. Bola o‘zi chalayotgan tovushni tinglay olmasa, uning ijrosi mexanik harakatlar yig‘indisiga aylanadi. Shuning uchun o‘qituvchi dastlabki darslardanoq o‘quvchini tinglashga o‘rgatishi, tovushning balandligi, davomiyligi, kuchi va tembrini farqlashga yo‘naltirishi lozim. Buning uchun oddiy kuylarni qo‘shiq qilib aytish, o‘qituvchi ijrosini tinglab, o‘zi ham takrorlash, tovushlarni tasvirlar bilan bog‘lash, masalan, past registrni ayiq, yuqori registrni qushcha timsolida tasavvur qilish kabi usullar yaxshi samara beradi. Bu usullar bolaning tasavvurini boyitadi va ijroni jonli, ma’noli qiladi.

Nota savodxonligi masalasi ham alohida e’tiborni talab qiladi. Ko‘p hollarda bola notani juda erta o‘qishga majburlanadi va bu uning ijodiy tashabbusini so‘ndiradi. Ba’zi hollarda esa, aksincha, bola faqat quloq orqali o‘rganib, notani o‘qishni o‘rganmay qoladi va keyinchalik katta qiyinchiliklarga duch keladi. Mohir o‘qituvchi bu ikki ekstremum o‘rtasida oltin o‘rtalikni topadi: nota yozuvini bola uchun tushunarli, qiziqarli va tovush bilan bog‘liq holda, bosqichma-bosqich o‘rgatadi. Shu orqali bola notani quruq belgi emas, balki jonli musiqaning tasviri sifatida qabul qila boshlaydi.

Bundan tashqari, ijrochilikni shakllantirishda sahna chiqishlariga tayyorlash ham muhim o‘rin tutadi. Hatto birinchi sinf o‘quvchisi uchun ham sinf ichidagi ochiq dars, ota-onalar oldidagi kichik konsert yoki hisobot chiqishi uning jasoratini, javobgarlik hissini va o‘ziga ishonchini oshiradi. Biroq noto‘g‘ri tashkil etilgan chiqish bolada qo‘rquv va sahna tashvishini keltirib chiqarishi, hatto musiqaga bo‘lgan qiziqishni so‘ndirishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi chiqishga tayyorlanish jarayonida bolani asta-sekin, bosimsiz, ijobiy ruhda yetaklashi lozim.

Ritm hissi musiqaning umurtqa pog‘onasi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Ritmsiz ijro tinglovchiga ham, ijrochining o‘ziga ham ma’nosiz tuyuladi. Birinchi sinf o‘quvchilarida ritm tuyg‘usi ko‘pincha tabiiy holda mavjud bo‘ladi, faqat uni to‘g‘ri yo‘naltirish va tartibga solish kerak. Bola yurganda, yugurganda, qarsak chalganda, qo‘shiq aytganda beixtiyor ritmik harakat qiladi. O‘qituvchining vazifasi shu tabiiy harakatni ongli ritmik tuyg‘uga aylantirishdan iborat. Buning uchun qarsak chalish, oyoq bilan yurish, ritmik bo‘g‘inlar aytish, she’riy matnlarning ritmini tovushga ko‘chirish, oddiy zarb cholg‘ulari yordamida jo‘r bo‘lish kabi mashqlar juda foydali. Ayniqsa, o‘qituvchi bilan birga to‘rt qo‘l chalish, ya’ni ansambl ijrosi bolaga ritmni jonli his qilish imkonini beradi.

O‘yin elementlaridan foydalanish birinchi sinf o‘quvchilari bilan ishlashning eng samarali yo‘llaridan biridir. Olti-yetti yoshli bola uchun o‘yin hali ham asosiy faoliyat turi bo‘lib qoladi va ta’lim shu faoliyat orqali eng yaxshi o‘zlashtiriladi. O‘qituvchi

(cc) BY

nota nomlarini "uycha" va "mehmonlar" tarzida tasvirlashi, oq tugmalarni "yo'l", qora tugmalarni "tog'lar" deb tushuntirishi, ikki va uch qora tugmali guruhlarni "ikki va uch qardosh" deb atashi mumkin. Bunday obrazli taqqoslashlar abstrakt tushunchalarni bola uchun yaqin va tushunarli qiladi. Muhimi, o'yin darsning maqsadiga xizmat qilishi, ya'ni bolaning diqqatini chalg'itmasdan, aksincha, musiqiy vazifaga jalb qilishi lozim. O'yin uchun o'yin bo'lib qolsa, dars o'z mazmunini yo'qotadi.

Ko'rgazmalilik tamoyili ham fortepiano o'qitishda katta ahamiyatga ega. Pedagogikada qadimdan ma'lumki, bola eshitganini unutadi, ko'rganini eslab qoladi, o'zi bajargan narsasini esa mustahkam o'zlashtiradi. Shu bois o'qituvchining o'z ijrosi eng kuchli ko'rgazma hisoblanadi. U asarni bolaga ko'rsatganda, qo'l harakatlarini, nafas olishni, jumlalarni bo'lishni, tovush rangini aniq namoyon qilishi kerak. Bundan tashqari, rangli kartochkalar, rasmlar, nota o'yinlari, klaviatura maketlari va zamonaviy ta'lim ilovalari ham yordamchi vosita sifatida qo'llanilishi mumkin. Lekin bu vositalar o'qituvchining jonli ijrosi va bola bilan bevosita muloqotini hech qachon almashtira olmaydi.

Individual yondashuv tamoyili fortepiano pedagogikasining asosiy talablaridan biridir. BMSM da dars ko'pincha yakka tartibda o'tkaziladi va bu o'qituvchiga har bir bolaning xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Biroq amalda bu imkoniyatdan har doim ham to'liq foydalanilmaydi. Bir o'quvchi tez o'zlashtiradi, ammo diqqati bo'linib turadi, boshqasi sekin ishlaydi, lekin puxta o'rganadi, uchinchisi uyatchan va o'ziga ishonmaydi, to'rtinchisi esa haddan tashqari tashabbuskor va betoqat bo'ladi. Har biriga alohida yondashish, ularning temperamenti, qobiliyati, jismoniy imkoniyati, qo'l tuzilishi va oiladagi sharoitini inobatga olish zarur. Yaxshi o'qituvchi o'quvchiga o'z uslubini yuklamaydi, balki o'quvchining tabiatiga mos usulni topadi.

Bosqichma-bosqich o'qitish tamoyili ham nihoyatda muhim. Bola yangi bilim va malakani birdaniga emas, asta-sekin, oddiydan murakkabga qarab o'zlashtirishi kerak. Birinchi darslarda cholg'u bilan tanishish, tovushlarni tinglash, klaviaturani o'rganish, qo'l holatini topish, keyinroq esa sodda kuylarni "non legato" usulida chalish, so'ng legato va staccato usullarini o'zlashtirish, undan keyin ikkala qo'lni kelishtirish, oddiy jo'rnavozlik va kichik pyesalar ustida ishlash ketma-ketligi tabiiy hisoblanadi. Har bir bosqichda o'qituvchi bolaning tayyorgarligini baholab, kerak bo'lsa ortga qaytishi, kerak bo'lsa oldinga siljishi mumkin. Shoshilish bu yerda eng katta xatolardan biridir.

Repertuar tanlash masalasi ham alohida e'tiborga loyiq. Birinchi sinf uchun asarlar bolaning yoshiga, texnik imkoniyatiga va musiqiy tasavvuriga mos bo'lishi zarur. Juda oson asarlar bolani zeriktiradi, juda murakkablari esa uni charchatadi va ishonchini yo'qotadi. Eng yaxshi repertuar bolaga yoqadigan, tushunarli, obrazli va shu bilan birga yangi texnik vazifani o'z ichiga olgan asarlardan tashkil topadi. Unda xalq kuylari, bolalar uchun yozilgan pyesalar, klassik bastakorlarning sodda asarlari,

(cc) BY

o‘zbek bastakorlarining bolalar repertuari namunalari bo‘lishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, har xil xarakterdagi asarlarni, ya’ni lirik, o‘ynoqi, marsh xarakteridagi pyesalarni kiritish bolaning musiqiy tafakkurini kengaytiradi.

Motivatsiya masalasi birinchi sinfda alohida o‘rin tutadi. Bola cholg‘uga qiziqib kelgan bo‘lishi mumkin, lekin dastlabki qiyinchiliklar, ya’ni uzoq mashqlar, bir xil takrorlar, uy vazifasining og‘irligi bu qiziqishni tez so‘ndirishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi bolaning har bir yutug‘ini, hatto eng kichigini ham e’tirof etishi, uni rag‘batlantirishi, muvaffaqiyat tuyg‘usini his qildirishi kerak. Maqtov samimiy va aniq bo‘lishi lozim: “yaxshi” so‘zi o‘rniga “bugun jumlani chiroyli nafas bilan tugatding” kabi aniq izoh bolaga ko‘proq quvvat beradi. Xatolarga esa dushmanlik bilan emas, balki tabiiy o‘sish jarayonining qismi sifatida qarash zarur. Bolada xatodan qo‘rqish emas, uni tuzatishga intilish tuyg‘usi shakllanishi kerak.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham ijrochilikni shakllantirishda muhim omildir. Birinchi sinf o‘quvchisi uy sharoitida mustaqil mashq qilishga hali to‘liq tayyor emas, shu sababli oila a’zolarining yordami, nazorati va qo‘llab-quvvatlashi katta ahamiyat kasb etadi. Biroq bu yordam to‘g‘ri yo‘nalishda bo‘lishi kerak. Ba’zi ota-onalar bolani majburlaydilar, kuchli talablar qo‘yadilar yoki boshqa bolalar bilan solishtiradilar, bu esa teskari natija beradi. O‘qituvchi ota-onalarga uyda mashg‘ulotlarni qanday tashkil etish, qancha vaqt ajratish, nimalarga e’tibor berish kerakligini tushuntirishi, ular bilan muntazam muloqot qilib turishi zarur. Ota-ona va o‘qituvchining birgalikdagi hamjihatligi bolaning muvaffaqiyatini ta’minlovchi eng ishonchli kafolatdir.

O‘qituvchi shaxsi ham ta’lim jarayonining markaziy bo‘g‘inidir. Bolalarga fortepianodan dars beruvchi pedagog nafaqat yaxshi ijrochi, balki sabrli, mehribon, kuzatuvchan va ijodkor inson bo‘lishi kerak. U bolaning kayfiyatini sezishi, kerakli paytda yumshoq, kerakli paytda talabchan bo‘la olishi, dars davomida muhitni o‘zgartira bilishi, qiyin vaziyatdan chiqish yo‘lini topishi lozim. Dars qanday bo‘lmasin, bola xonadan quvonch bilan, yana kelishni xohlab chiqishi kerak. Agar shu ta’minlansa, qolgan masalalarning ko‘pi o‘z-o‘zidan hal bo‘ladi. Aynan shu sababli o‘qituvchining malakasini oshirish, yangi metodik izlanishlar bilan tanishib borishi musiqa ta’limining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Dars tuzilishini to‘g‘ri tashkil etish ham muhim metodik masala. Birinchi sinf uchun dars odatda qirq besh daqiqa davom etadi, bu esa olti-yetti yoshli bola uchun ancha uzoq vaqt. Shu bois dars davomida faoliyat turlarini o‘zgartirib turish, ya’ni bir daqiqa tinglash, bir daqiqa kuylash, keyin chalish, so‘ngra ritmik o‘yin o‘ynash, yana asar ustida ishlash zarur. Bu usul bolaning diqqatini saqlab, charchoqni oldini oladi. Dars boshida salomlashish va qisqa isinish mashqlari, o‘rtada asosiy ish, oxirida esa yutuqlarni sarhisob qilish va uy vazifasini tushuntirish dars tuzilishining samarali shakli hisoblanadi. Har bir darsning aniq maqsadi bo‘lishi, lekin bola buni bilmaydigan, tabiiy va erkin tarzda o‘tishi eng ma’qul usuldir.

(cc) BY

Ijodiy faoliyat elementlarini kiritish ham ijrochilikni shakllantirishda muhim hisoblanadi. Birinchi sinf o‘quvchisi bilan oddiy improvizatsiya, ya’ni berilgan kuyga davom topish, qisqa ritmik yoki melodik jumlalar o‘ylab chiqarish, o‘z kuyini tuzishga urinish kabi mashqlar bajarish mumkin. Bu mashqlar bolaning tasavvurini, mustaqil fikrlashini va musiqiy erkinligini rivojlantiradi. Shuningdek, tanish kuylarni quloq orqali tanlash, ularni transpozitsiya qilish, oddiy jo‘rnavozlik qilish bola uchun nafaqat qiziqarli, balki musiqiy eshitishni rivojlantiruvchi ham foydali vazifadir. Bunday ijodiy mashqlar ijrochilikni mexanik takrordan ma’noli, jonli jarayonga aylantiradi.

Musiqiy xotira va tasavvur ham ijrochilikning ajralmas qismidir. Birinchi sinf o‘quvchisi sodda kuylarni quloq orqali tez eslab qoladi, lekin bu xotira ko‘pincha beqaror bo‘ladi. O‘qituvchi bolani asarni nafaqat barmoqlar harakati, balki eshitish orqali ham eslab qolishga o‘rgatishi, ya’ni kuyni avval ichida, so‘ng qo‘shiq qilib, undan keyin cholg‘uda takrorlashga yo‘naltirishi kerak. Bu uch bosqich, ya’ni ichki eshitish, ovoz va cholg‘u bola ongida mustahkam bog‘lanishni hosil qiladi. Natijada u asarni yodlab chalganda ham mexanik harakatga emas, balki musiqiy tasavvurga tayanadi. Bunday xotira keyingi yillarda murakkab asarlarni o‘zlashtirishda katta yordam beradi va sahnada bolaning o‘zini ishonchli tutishiga imkon yaratadi.

Tovush hosil qilish madaniyati ham dastlabki darslardan shakllana boshlashi kerak. Fortepiano zarbli-klavishli cholg‘u bo‘lsa-da, uning ovozini kuylatish, ya’ni qo‘shiq aytayotgandek jarangdor va bir butun qilib chalish mumkin. Buning uchun bola tugmaga qattiq urmasdan, uni “his qilib” bosishni, tovushning so‘nishini tinglashni, jumlani nafas olgandek tugallashni o‘rganishi lozim. O‘qituvchi bolaga “tugma qo‘lingni yoqib yubormaydi, uni asta-sekin silab ko‘r” kabi sodda obrazli iboralar bilan tushuntirishi mumkin. Shu tariqa bola tovush ustida ishlashning dastlabki ko‘nikmalarini egallaydi va uning ijrosi dastlabki bosqichdanoq musiqiy ma’no kasb eta boshlaydi.

Baholash va nazorat masalasiga ham alohida to‘xtalish joiz. Birinchi sinfda baho qo‘yish bolaning ruhiyatiga kuchli ta’sir qiladi, shuning uchun o‘qituvchi baholashni ehtiyotkorlik bilan, tarbiyaviy maqsadda amalga oshirishi kerak. Bu bosqichda bahodan ko‘ra, og‘zaki tahlil, rag‘batlantiruvchi izohlar va kelgusi vazifani aniq ko‘rsatish ko‘proq naf beradi. O‘qituvchi bola nimaga erishganini, nimani yaxshilash kerakligini sodda tilda tushuntirishi, o‘quvchining o‘z yutuqlarini ko‘rishiga ko‘maklashishi lozim. Chorak yoki yarim yillik texnik zachet va tinglovlar esa bolani sahna sharoitiga o‘rgatuvchi qulay imkoniyat bo‘lib, ularni bosimsiz, bayram ruhida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shunday yondashuv bolada javobgarlik tuyg‘usini shakllantiradi, lekin qo‘rquvni keltirib chiqarmaydi.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, birinchi sinfda fortepiano ijrochiligini shakllantirish yagona usul yoki bitta qoidaga sig‘maydi. Bu jarayon o‘qituvchining pedagogik bilimi, metodik tajribasi, psixologik sezgirligi va ijodiy yondashuvi

(cc) BY

uyg‘unlashgan holda amalga oshiriladi. Shu bois mavzuning har bir tomonini alohida va bir-biri bilan bog‘liq holda chuqur tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Eng muhimi, o‘qituvchi har bir bolada musiqaga muhabbat uyg‘otishni asosiy maqsad deb bilishi, texnik va nazariy vazifalarni esa shu muhabbatni mustahkamlovchi vosita sifatida qo‘llashi darkor.

Yuqorida bayon etilganlarni inobatga olgan holda, ushbu maqolada BMSM birinchi sinf o‘quvchilarida fortepiano ijrochiligini shakllantirishning pedagogik asoslari va metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich bosqichda ijrochilik malakalarini rivojlantirishning samarali yo‘llarini aniqlash, o‘qitish jarayonining pedagogik shart-sharoitlarini asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘rganish; olti-yetti yoshli bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish; qo‘l apparatini sozlash, musiqiy eshitish, ritm hissi va nota savodxonligini shakllantirish usullarini yoritish; o‘yin elementlari, ko‘rgazmalilik va individual yondashuvning o‘rnini aniqlash; shuningdek, o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar berish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda birinchi sinf o‘quvchilari bilan ishlashning an’anaviy va zamonaviy usullari o‘zaro uyg‘unlikda ko‘rib chiqilib, ularni amaliyotda qo‘llashning bosqichma-bosqich tizimi taklif etiladi. Maqolada keltirilgan fikr va tavsiyalar fortepiano o‘qituvchilari, BMSM metodistlari, pedagogika oliy ta’lim muassasalarining musiqa ta’limi yo‘nalishi talabalari hamda musiqa ta’limi bilan qiziqayotgan ota-onalar uchun foydali bo‘lishi mumkin. Tadqiqotning nazariy asosini yuqorida nomlari tilga olingan olim va pedagoglarning ilmiy-metodik qarashlari, amaliy asosini esa boshlang‘ich fortepiano ta’limi bo‘yicha to‘plangan pedagogik tajriba tashkil etadi.

Maqolada tahlil, qiyoslash, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv va tajribalarni tizimlashtirish kabi usullardan foydalanildi. Bu usullar mavzuni turli tomondan o‘rganish, mavjud qarashlarni solishtirish va ulardan amaliy xulosalar chiqarish imkonini berdi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, fortepiano pedagogikasi aniq formulalarga sig‘adigan fan emas. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos olam, har bir dars esa o‘ziga xos ijodiy jarayondir. Shu sababli maqolada keltirilgan tavsiyalar qat’iy retsept sifatida emas, balki o‘qituvchining ijodiy izlanishlariga yo‘nalish beruvchi uslubiy tayanch sifatida qaralishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, birinchi sinf bosqichi fortepiano ijrochiligini shakllantirishning poydevori hisoblanadi. Bu poydevor qanchalik mustahkam qurilsa, o‘quvchining keyingi yillardagi yutuqlari ham shunchalik barqaror bo‘ladi. Shu bois mazkur mavzuni chuqur o‘rganish, uning pedagogik asoslarini ilmiy jihatdan asoslash va metodik imkoniyatlarini amaliyotga joriy etish nafaqat alohida o‘qituvchilar, balki butun musiqa ta’limi tizimi uchun muhim ahamiyatga ega. Quyidagi bo‘limlarda aynan

(cc) BY

shu masalalar izchil yoritiladi. Shu maqsadda maqolaning keyingi qismida eng muhim jihatlar amaliy misollar bilan tahlil etiladi. Umid qilamizki, ular amaliyotchilarga foyda beradi. Bu ishimizga omad tilaymiz.

Tadqiqot jarayonida to‘plangan kuzatuvlar va nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, birinchi sinfda fortepiano ijrochiligini shakllantirishning eng yuqori nuqtasi, ya’ni kulminatsiyasi, bola cholg‘u va musiqa bilan haqiqiy ichki aloqa o‘rnatgan lahzada namoyon bo‘ladi. Bu lahza ko‘pincha kutilmaganda keladi: o‘quvchi birinchi marta o‘zi chalgan oddiy kuyni tinglab, uning go‘zalligini his qiladi va yuzida chin quvonch paydo bo‘ladi. Aynan shu daqiqada texnik mashqlar, nota o‘qish, ritm va qo‘l holati ustidagi mehnat o‘z mazmunini topadi. Pedagogning asosiy vazifasi bu lahzani tayyorlash, uni payqash va mustahkamlashdan iborat.

Tahlil natijalariga ko‘ra, ijrochilikni shakllantirishda eng samarali natija bir-biri bilan uyg‘unlashgan omillar tizimidan olinadi. Birinchidan, o‘qituvchi bolaning yosh xususiyatlariga tayanib, darsni o‘yin, tasvir va harakat asosida tashkil etganda, o‘quvchining diqqati barqarorlashadi va o‘zlashtirish tezlashadi. Ikkinchidan, qo‘l apparatini erkin va tabiiy sozlash, musiqiy eshitishni dastlabki darslardan rivojlantirish ijroning sifatini belgilaydi. Uchinchidan, nota savodxonligini quloq orqali olingan tajribaga tayangan holda bosqichma-bosqich o‘rgatish bolada notaga nisbatan qo‘rquv emas, qiziqish uyg‘otadi. To‘rtinchidan, individual yondashuv har bir o‘quvchining o‘ziga xos imkoniyatini ochib beradi.

Shuningdek, ota-ona bilan hamkorlik, sahna chiqishlariga ehtiyotkorlik bilan tayyorlash va rag‘batlantiruvchi baholash tizimi o‘quvchining motivatsiyasini saqlab turuvchi muhim sharoit ekanligi aniqlandi. Aksincha, shoshilish, bosim o‘tkazish, mexanik takrorlash va bolaning shaxsini inobatga olmaslik eng ko‘p uchraydigan xatolar sifatida ko‘rinadi. Demak, birinchi sinf bosqichida eng yaxshi metod bu qat’iy shablon emas, balki o‘qituvchining pedagogik sezgisi, sabri va ijodiy izlanishi bilan boyitilgan moslashuvchan tizimdir. Ana shunday tizimda bola o‘zini muvaffaqiyatli, erkin va qadrli his qiladi.

Kulminatsion bosqichning yana bir belgisi o‘quvchining mustaqil tashabbusi paydo bo‘lishidir. Bola o‘qituvchi aytmagan bo‘lsa ham tanish kuyni cholg‘uda tanlay boshlaydi, uyda mashq qilishga o‘zi o‘tiradi, dars vaqtida savol beradi va o‘z fikrini bildiradi. Bunday o‘zgarish musiqiy ta’lim jarayonida ichki motivatsiya shakllanganidan dalolat beradi. Shu nuqtadan boshlab o‘qituvchi yetaklovchi emas, balki hamroh va maslahatchi sifatida ish yuritadi, bola esa o‘z yo‘lini ongli ravishda tanlay boshlaydi. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, aynan shu holat birinchi sinf ishining eng qimmatli natijasi hisoblanadi, chunki undan keyingi barcha yutuqlar shu poydevorga tayanadi.

Shuni ham unutmaslik kerakki, kulminatsiyaga erishgan bola ham doimiy e’tibor va qo‘llab-quvvatlashga muhtoj. Birinchi muvaffaqiyatdan so‘ng o‘qituvchi

(cc) BY

vazifalarni asta-sekin murakkablashtirishi, ammo bolaning kuchiga ishonchini susaytirmasligi lozim. Har bir yangi asar, har bir kichik sahna chiqishi o‘quvchi uchun yangi tajriba bo‘lib, uni ehtiyotkorlik va mehr bilan yo‘naltirish talab etiladi. Shundagina fortepianoga bo‘lgan muhabbat yillar davomida so‘nmaydi, aksincha, chuqurlashib boradi.

Shuni alohida aytish mumkinki, fortepiano o‘qitishning dastlabki yili bolaning musiqiy taqdirida hal qiluvchi pallani tashkil etadi. Bu pallada o‘qituvchining har bir so‘zi, har bir ishorasi va har bir qarori o‘quvchining cholg‘uga munosabatini shakllantiradi. Shu bois pedagog o‘z ishiga katta mas’uliyat bilan yondashishi, bola qalbiga yo‘l topa olishi va unda san’atga bo‘lgan umrbod muhabbatni uyg‘ota bilishi zarur. Bu esa har bir fortepiano o‘qituvchisining oldidagi sharafli va qiyin vazifadir.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin. BMSM birinchi sinf o‘quvchilarida fortepiano ijrochiligini shakllantirish murakkab, ko‘p bosqichli va ijodiy jarayon bo‘lib, uning samaradorligi pedagogik asoslarning to‘g‘ri tanlanishi hamda metodik imkoniyatlardan o‘rinli foydalanishga bog‘liq. Olti-yetti yoshli bolaning psixologik xususiyatlari, ya’ni beqaror diqqati, o‘yinga moyilligi va obrazli tafakkuri ta’lim jarayonining asosiy tayanchi bo‘lishi kerak. O‘yin elementlari, ko‘rgazmalilik, individual yondashuv va bosqichma-bosqich o‘qitish usullari o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanganda eng yaxshi natija beradi.

Qo‘l apparatini to‘g‘ri sozlash, musiqiy eshitish va ritm hissini rivojlantirish, nota savodxonligini tabiiy yo‘l bilan shakllantirish hamda tovush hosil qilish madaniyatini o‘rgatish birinchi sinfning asosiy vazifalari hisoblanadi. Bu vazifalar bir-biridan ajratilmagan holda, bir butun tizim sifatida hal etilishi lozim. Shuningdek, bolani sahna chiqishlariga bosimsiz tayyorlash, uning har bir yutug‘ini rag‘batlantirish va ota-onalar bilan izchil hamkorlik qilish ijrochilik malakasining barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Fortepiano o‘qituvchilariga quyidagilarni tavsiya etish mumkin: darsni xilma-xil faoliyat turlari bilan boyitish, repertuarni bolaning imkoniyatiga mos tanlash, milliy va jahon musiqasi namunalarini uyg‘unlashtirish, ijodiy topshiriqlarni muntazam kiritish hamda o‘z malakasini doimiy oshirib borish. Yakuniy xulosa shuki, birinchi sinfdagi muvaffaqiyatning asosiy mezoni murakkab asar emas, balki bolaning musiqaga bo‘lgan sevgisi, cholg‘uga ishonchi va mashq qilishga ichki tayyorligidir. Shu poydevor ustida o‘sgan ijrochi kelajakda haqiqiy san’atkor bo‘lib yetishishi mumkin. Kelgusida bu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, birinchi sinf uchun o‘zbek tilida zamonaviy o‘quv-metodik qo‘llanmalar yaratish va BMSM o‘qituvchilari uchun amaliy seminarlar o‘tkazish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bu ishlar yosh avlodning musiqiy madaniyatini yuksaltirishga, ularning ma’naviy dunyosini boyitishga va milliy musiqa ta’limi sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shunda

(cc) BY

har bir bola o‘z qobiliyatini to‘liq namoyon etib, musiqa olamiga ishonch bilan qadam qo‘yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Комил Буронович Холиков (2026). Схема интегрирования теории и гармонии по сфере изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 262-267.

2. Комил Буронович Холиков (2026). Основные дидактические задачи к укреплению основной темы изучения нового материала по фортепиано. Science and Education, 7 (3), 245-249.

3. Комил Буронович Холиков (2026). Об одной новой задаче тоники для создания модуляции или отклонения. Science and Education, 7 (3), 256-261.

4. Комил Буронович Холиков (2026). Определения тональности через функцию ткани гармонии. Science and Education, 7 (3), 250-255.

5. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira ta’limida davlat ta’lim standartlarini takomillashtirish yo‘nalishlari. Science and Education, 6 (12), 357-361.

6. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘qitishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Science and Education, 6 (12), 339-345.

7. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSMda puflama cholg‘ularni o‘qitishning ilmiy-nazariy konsepsiyasini ishlab chiqish. Science and Education, 6 (12), 385-390.

8. Komil Buronovich Xolikov (2025). Puflama cholg‘ularni o‘rgatishda nazariy tayyorgarlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. Science and Education, 6 (12), 373-378.

9. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM sharoitida puflama cholg‘ularni o‘qitish jarayonining nazariy modeli. Science and Education, 6 (12), 379-384.

10. Komil Buronovich Xolikov (2025). Doira o‘qituvchilarini malaka oshirish tizimining ilmiy-amaliy asoslari. Science and Education, 6 (12), 367-372.

11. Komil Buronovich Xolikov (2025). Uzluksiz ta’lim tizimida milliy zarbli cholg‘ular o‘qitish metodologiyasi. Science and Education, 6 (12), 351-356.

12. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM o‘quvchilarida puflama cholg‘ularni o‘rgatishning nazariy-pedagogik asoslarini takomillashtirish. Science and Education, 6 (12), 391-396.

13. Komil Buronovich Xolikov (2025). Musiqa kollejlarida zarbli cholg‘ular kafedralarining faoliyatini optimallashtirish. Science and Education, 6 (12), 362-366.

14. Komil Buronovich Xolikov (2025). BMSM muassasalarida doira pedagogikasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi. Science and Education, 6 (12), 346-350.

(cc) BY

15. Комил Буронович Холиков (2025). Сознательное восприятие музыки через позитронноэмиссионная томография мозга и сеть внимания к обучению произведения. Science and Education, 6 (1), 142-147.

16. Комил Буронович Холиков (2024). Распределитель стимулятора рефлекторной дуги ответ на информации полученного от источника аксонов и дендритов. Science and Education, 5 (12), 113-119.

17. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологияда калий ва натрий ионларининг "бирлик" ҳамда "қарама қарши кураш" қонуни. Science and Education, 5 (12), 81-88.

18. Комил Буронович Холиков (2024). Ионларнинг миқдорий ўзгаришининг сифат ўзгариши реакциясидаги психофизиологик қонуниятлар теоремаси. Science and Education, 5 (12), 89-98.

19. Komil Buronovich Xolikov (2024). Miyelin tizimidagi virus himoyachilari haqida. Science and Education, 5 (12), 17-23.

20. Комил Буронович Холиков (2024). Переживание генератора мозга, вырабатывающий негармонические электрические колебания (импульсы) энергии нейронов. Science and Education, 5 (12), 105-112.

21. Комил Буронович Холиков (2024). Расчет психофизиологии по теории методом фильтрации внимания. Science and Education, 5 (12), 55-61.

22. Комил Буронович Холиков (2024). Интеграция поликомилойидов в области психофизиологии процесс объединения частей в целое. Science and Education, 5 (12), 75-80.

23. Комил Буронович Холиков (2024). Вспомогательные клетки нервной ткани и действия периферических нервов в Шванновском клетке. Science and Education, 5 (12), 99-104.

24. Комил Буронович Холиков (2024). Специальные приёмы обучение изучения обмена калия и натрия в пороге мембраны Шванье. Science and Education, 5 (12), 69-74.

25. Комил Буронович Холиков (2025). Поликомилойиды генератор музыкального воспроизводимости пианиста в психофизиологии. Science and Education, 6 (1), 134-141.

26. Комил Буронович Холиков (2025). Сложная многоголосная музыка и пластичность мозга в смещенном одних структур мозга относительно других. Science and Education, 6 (1), 148-153.

27. Комил Буронович Холиков (2024). Процесс исследования разными методами высшей нервной деятельности. Science and Education, 5 (11), 113-118.

28. Комил Буронович Холиков (2024). Механизмы взаимодействия между психическими и нейронными состояниями. Science and Education, 5 (6), 178-184.

29. Комил Буронович Холиков (2024). Психофизиологическая перестройка нейрона во время изучения музыкального произведения. Science and Education, 5 (6), 123-128.

30. Комил Буронович Холиков (2023). Метод динамических адаптации студентов музыкантов к учебному плану в общеобразовательной школе. Science and Education, 4 (7), 390-395.